

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут філософії

На правах рукопису

ГУР Віктор Іларіонович

**ЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ НІМЕЦЬКОЇ
СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ**

**(Історико-філософський аналіз:
Бад Годесберг, 1959 — Берлін, 1989)**

09.00.03 — історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук**

00814578 (X)

№ 26.96

Дисертація виконана на кафедрі філософії Київського технічного інституту.

Офіційні опоненти - доктор філософських наук, професор
БИЧКО І.В.;
член-кореспондент АН України,
доктор філософських наук, професор
ПАЗЕНОК В.С.;
доктор філософських наук, професор
ФОРТОВА О.І.

Провідна організація - кафедра філософії Київського інженерно-будівельного інституту.

Захист відбудеться "7" квітня 1993 року
о "14" год. на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 016.26.01 при Інституті філософії АН України за адресою:
252001, Київ-І, вул.Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту
філософії АН України.

Автореферат розіслано "6" квітня 1993 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук

В.П.Козловський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження. Завершуючи свою історичну ходу, ХХ сторіччя збагатило людство новим досвідом розв'язування життєвих проблем, але водночас у багато разів ускладнило їх. Воно примусило якщо не всіх, то багатьох людей, навіть цілі покоління, засумніватись у своїх ідеалах та цінностях, у способах їх обґрунтування й досягнення. У першу чергу постало питання про неможливість насильства людини над людиною, одних людей над іншими, хоч би якими благородними цілями й намірами вони керувались, хоч би чим вони його виправдовували – божественним промислом, революційною теорією, класовим інтересом, національною ідеєю, державно-політичним обов'язком чи навіть переконанням у своїй історичній місії врятувати все людство на шляху до його світлого майбутнього. Похитнулася віра в авторитет будь-якого виду насильницької боротьби людини за свої права й інтереси, зросла довіра до засобів мирного розв'язання конфліктів й усунення антагонізмів. І, звичайно, стало ясно, що війна як спосіб розв'язання міждержавних, міжнаціональних, міжкорпоративних та інших протиріч неприпустима. Вона сьогодні, й не тільки термоядерна, згубна для людства. Не дали бажаних результатів успіхи в галузі розвитку науки й техніки. Загальновідомими є пов'язані з ними жакливі за своїми масштабами глобальні проблеми сучасного світу, що поглиблюють дегуманізацію людини. Напередодні ХХІ сторіччя людське суспільство стоїть перед необхідністю оновлення критеріїв своєї життєдіяльності, підведення під власну самосвідомість такого фундаменту, який може витримати сьогоднішні стресові перевантаження й забезпечити формування ментальності, що відповідає подихові часу.

Сьогодні потреба з'ясування шляхів гуманізації суспільства, світу людини, її ролі й місця у цьому процесі веде до етики як до філософського способу пізнання моральних проблем та їх адекватного вирішення. Відповідно необхідність глибшого розуміння моральної свідомості, її змістовних характеристик – найважливіша умова зростання вагомості етики у системі сучасного філософського знання. Зросла значимість методологічних засад етики, здатної реалістично відображати моральну проблематику людства з урахуванням його минулого й сучасного досвіду. А з цього випливає питання: виходячи з яких начал може здійснюватись якісна перебудова моралі для практичної діяльності за умов сучасної суспільної дійсності. Відповідно актуалізується питання гуманістичності ціннісних орієнтацій, етич-

ної культури людини, від чого залежить вирішення субстанційних проблем сучасного суспільства, й передовсім головної - вижити або жити.

Соціал-демократія, найвпливовіший рух суспільно-політичного життя, надає особливого значення етиці як вирішальному засобу духовного засвоєння людиною себе, що як практична філософія дозволяє людській природі творити форми свого суспільного буття. Саме для соціал-демократизму істотним є визнання за етикою здатності формування волі людей, що надає їм єдності дій, спрямованих на створення суспільних передумов для гідного людини життя. Визнання морального належного рушійною силою взаємодії окремих індивідів як особистостей приводить соціал-демократів до такого розуміння етики, яке дає можливість не лише зорієнтувати формування всіх сфер суспільного життя на її найвищі цінності, а й усвідомити здійсненність цих орієнтирів. Тому, коли за основу соціалізму береться моральна ідея, то під цим розуміють і суспільний устрій, що базується на справедливості, і гуманний спосіб життя. Звідси крізь призму своєї етики, названої гуманістичною етикою, соціал-демократи розглядають можливість і необхідність виправлення людством згубних помилок, яких воно припустилося.

Надаючи етиці вирішального значення при виробленні програми олюднення світу, соціал-демократизм у наші дні повинен був виробити відповідну концепцію, що має міцний теоретичний і практичний потенціал. Звідси й зростання ролі значущості не лише самої етики у вирішенні гуманістичних проблем з урахуванням соціалістичної перспективи, але й у справі консолідації різноманітних суспільних сил по гуманізації сьогоденного світу. З цього випливає, що соціал-демократична етика, яка є базовим елементом демократичного соціалізму, водночас являє собою відносно самостійний, оригінальний духовно-культурний феномен, правильне розуміння якого має важливе значення для сучасного суспільного життя.

Істотні характеристики соціал-демократичної етики на всю глибину та повноту не можуть бути зрозумілими без знання етичної концепції німецької соціал-демократії, специфічних особливостей її становлення. Соціал-демократична партія Німеччини, яка є найстарішим та найбільшим загоном Соціалістичного Інтернаціоналу, істотно впливає на формування теоретичних установ соціал-демократизму. Саме її представники склали основу авторів установчої Франкфуртської декларації Соцінтерну /1951 р./, а також Стокгольмської декларації

Принципів /1989 р./, яка має вирішальне значення для долі людства. Вона – носій теоретичних традицій соціал-демократизму й водночас активний новатор, що знаходить нетрадиційні способи вирішення проблем людини в їхньому зв'язку з дійсністю, яка динамічно змінюється. Маючи великий досвід керівництва робітничим рухом, німецькі соціал-демократи мали великі можливості апробувати свої соціалістичні теорії в практичній діяльності по управлінню суспільно-політичним життям такої великої та авторитетної у світі країни, як ФРН. Тісно взаємопов'язуючи у своїй діяльності теорію та практику, німецька соціал-демократія базує її на консолідації різноманітних напрямів суспільної думки та соціально-політичних сил з їхніми особливими інтересами. Це означає, що вона в теоретичному та практичному відношенні здійснює курс, суть якого – мир.

Такі миролюбні засади німецької соціал-демократії укорінюються в "етиці Годесберга". Прийняття Годесберзької Програми принципів СДПН /1959 р./, внутрішньопартійні та міжпартійні дискусії навколо неї стали історичною віхою, яка остаточно переорієнтувала ідеологію та соціально-політичну діяльність партії на етичні засади, що призвело, відповідно, до переосмислення соціалістичної ідеї на ґрунті морально-ціннісних критеріїв. Таким чином, починаючи з Годесберга, соціал-демократична етика офіційно набуває статусу філософського способу осмислення гуманістичних ідеалів у соціалістичній теорії.

Завершився цілий етап еволюційного розвитку етики соціал-демократизму, надання їй пріоритету в методологічних засадах формування програмних вимог як соціалістичних, а отже, морально-ціннісно зорієнтованих у своїх змістовних визначеннях. Зрештою, це означало утворення "гуманістичної етики" німецької соціал-демократії, яка має свою самостійну методологічну базу та оригінальну систему теоретичних положень, що адекватно виражають гуманістичний характер принципів демократичного соціалізму. Здійснилось становлення соціал-демократичної етики як концепції, що має свої, лише їй притаманні філософські основи, методологічні принципи та специфічну змістовність її морально-ціннісних установ та підходів до смисловитих аспектів людського буття та способів їх реалізації.

Важливо підкреслити, що особливою її рисою є не лише утримання всього того, що внесли до неї колишні соціал-демократичні теоретики, котрі акумулювали етичну думку минулого. Вона не заперечує альтернативні й навіть контрверсні її ідеям різноманітні етичні вчен-

ня, але навпаки, й у цьому її суть, вона засвоює їх, удосконалюючи тим самим свою методологію та збагачуючи свою систему. Як "гуманістична етика", вона відсторонює елементи однобічності, неповноти, а отже нежиттєвості, непрактичності своїх настанов, що сприяє її постійному вдосконаленню як етики реалістичної, такої, що відповідає потребам часу.

Нагальні проблеми суспільного розвитку вимагали від соціал-демократичної етики якісних змін її методологічних принципів обґрунтування морально-ціннісних елементів соціалістичної теорії та практики, коли перехід від "деідеологізації" до "реідеологізації" почав потребувати нових способів обґрунтування зв'язку морально-ціннісних орієнтацій з реаліями життя. Швидкоплинність перебігу історичних подій у світі та істотні зміни в соціально-політичному житті, економічних умовах, духовно-культурному стані суспільства, криза світової системи соціалізму, зростання неоконсервативних тенденцій на Заході поставили перед соціал-демократами низку складних завдань, вирішення яких вимагало перегляду програмних принципів демократичних соціалістів, а отже й внесення значних поправок і уточнень до їхньої етичної концепції, яка до того часу сформувалась як щось цілісне у філософсько-методологічному та теоретико-змістовному відношенні. Цей період теоретичних дискусій, що розгорнулися в 70-80-х роках навколо нової Програми принципів, завершився її прийняттям на Берлінському з'їзді СДПН у 1989 р. Як бачимо, тридцятирічний етап в історії німецької соціал-демократії від Годесберга /1959 р./ до Берліна /1989 р./, попри його стислість, для суспільно-політичної та науково-теоретичної її діяльності був не лише плідним, але й важливим стосовно того, що це був етап завершення формування етичної концепції СДПН, її оновлення й удосконалення як ідейної основи сучасного соціал-демократизму. Саме цей період конститування етичної концепції являє собою суттєвий момент в історії німецької соціал-демократії, а тому його історико-філософський аналіз є актуальним як у теоретичному, так і в практичному відношенні.

Актуальність такого аналізу зумовлена тим, що нові соціал-демократичні та соціалістичні партії, сформовані за останні часи у країнах Східної Європи, зокрема в Україні, прагнуть етичного обґрунтування своїх гуманістично зорієнтованих програм. Поклавши в основу своєї діяльності загальнолюдські цінності, вони виходять з розуміння того, що складовою й навіть визначальною частиною самоосмислення людства, а водночас і його різноманітних суспільних сил,

за сучасних умов є якісна зміна моральної свідомості, її ціннісних орієнтацій. У цілеспрямованому морально регульованому процесі досягається або руйнується істинно людське багатство, яке проголошується цими партіями своєю вищою метою. Звідси формування гуманістичного статусу моральної свідомості, що залежить від етики, являє собою вирішальний момент оновлення ментальності, духовного світу людини. Цим пояснюється актуальність проблем моральної наповненості всіх способів і видів суспільної діяльності, бо вона здійснюється людиною, через людину і для людини. Відповідно в теоретичних розробках і практичних діях партій, що спрямовують життєдіяльність людей і суспільний розвиток на соціалістичну перспективу, з необхідністю втілюється моральна і етична проблематика. Тому знання етичної концепції німецької соціал-демократії, розуміння специфіки її становлення можуть відіграти позитивну роль у процесі взаємкритичного співвіднесення різноманітних теоретичних точок зору щодо питання гуманізації сучасного світу й консолідації демократичних сил суспільства.

Варто зазначити, що дослідження базувалося на оригінальних матеріалах партійних документів, зокрема Годесберзької і Берлінської програм СДПН, творах соціал-демократичних авторів. Проте необхідність більш повного й конструктивного його здійснення вимагала розгляду філософсько-етичних поглядів інших фундаторів соціал-демократичної ідеології, насамперед Е.Бернштейна та Л.Нельсона. Але такий аналіз, у силу специфіки й визначеності завдань дослідження, здійснюється головним чином у межах тієї інтерпретації, яка подана в досліджуваних працях соціал-демократичних авторів, а також у відповідних партійних документах СДПН. Таке ж відтворення в дисертації знайшли етичні вчення інших філософів, які суттєво вплинули на формування етичної концепції німецької соціал-демократії, зокрема К.Р.Поппера, М.Вебера, Г.Альберта, К.-О.Апеля, Х.Йонаса, Ю.Хабермаса та ін. Оскільки історико-філософський аспект аналізу етичної концепції німецької соціал-демократії передбачає в першу чергу дослідження її методологічних проблем, приділено значну увагу маловивченим філософсько-методологічним проблемам бернштейніанської і нельсоніанської етики, а також етики критичного раціоналізму. При цьому точка зору на них, на весь процес становлення етичної концепції німецької соціал-демократії звільнена від ідеологічної упередженості та вульгарного соціологізаторства. Питання щодо взаємозв'язків марксизму та соціал-демократичної етики розглядалось тією

мірою, якою його заторкували в аналізованих працях з цієї проблематики соціал-демократичні автори.

Стан наукового опрацювання проблеми. В галузі вивчення соціал-демократизму, головним чином з точки зору критичного аналізу його методологічних основ, провідних теоретичних положень, а отже його філософської спрямованості та змістовності, накопичено значний обсяг знань. Як підсумок фундаментальних досліджень П.Н.Федосеева, С.І.Попова, Х.Н.Момджяна, О.Д.Модржинської, А.П.Бутенка, Д.Г.Большова, В.В.Мідцева, Г.М.Гака, М.Ш.Бахітова, В.Г.Васіна, О.Є.Бовіна, Б.С.Орлова, В.Д.Гранова, В.О.Нікітіна, С.В.Александрова, М.І.Петросян, В.Я.Швейцера, Н.Ірібаджанова та ін., у широкому філософсько-методологічному аспекті підлягають критиці ідеологічні та теоретичні основи концепції демократичного соціалізму, що тлумачиться головним чином як реформістсько-опортуністична. Попри ідеологічну тенденційність і, як наслідок цього, наукову однобічність, накопичуванню знань про соціал-демократизм як важливого матеріалу для подальших досліджень його природи та суспільної значущості сприяли праці О.Ф.Окулова, Б.О.Чагіна, Т.К.Соселія, В.В.Кашелава, Г.Д.Баличової, М.І.Шашкова, П.С.Согомоняна, М.Є.Овчаренка, В.П.Федотова, М.І.Мелкумяна, Р.І.Соколової, А.Г.Нікітіної, В.М.Іванова, О.Л.Петренка та ін., присвячені історії боротьби з реформізмом, виявленню його соціально-класових коренів та ідейно-теоретичних витоків. Загостренню уваги на низці невирішених або маловивчених питань у цих галузях сприяли дослідження соціально-політичних, економічно-господарських теорій сучасних соціал-демократів, здійснені в працях таких авторів, як В.М.Сікорський, О.О.Алтухов, Г.М.Андреева, Л.А.Леонт'єв, І.Н.Дворкін, Є.М.Жуков, М.О.Хлябич, Д.Ю.Зорін, В.С.Чхиквадзе, Ф.Я.Полянський, І.М.Кривогуз, В.В.Лезін, З.Я.Брегель та ін.

Істотний внесок, здійснений з позицій партійної критики, зробили також німецькі вчені Г.Зедер, О.Рейнгольд, К.Хагер, Р.Мюллер, А.Курелла, В.Штрассер, Є.Свиллус, Ф.Ріхтер, В.Врона, Є.Кеніг, М.Гессер, К.Шахт, Р.Штайгервальд, Е.Хаан та ін. У працях зазначених авторів головна увага приділена виявленню і критичному розгляду загальнофілософських основ методології соціал-демократичного соціального вчення, в якому відобразились проблеми історії, суспільства і людини. У зв'язку з цим показана роль соціал-демократичної теорії і практики у подоланні явищ дегуманізації життя суспільства та окремої людини і переорієнтації шляхів суспільного розвитку на соціалістичних засадах. Майже в кожній праці, присвя-

ченій критиці або тлумаченню філософських і соціологічних поглядів соціал-демократів на соціально-економічні, суспільно-політичні проблеми, підлягають аналізу етично-гуманістичні аспекти. Особливо повний і детальний їх аналіз здійснено в процесі критики етичного соціалізму.

Узагальнення змісту критики етичного соціалізму і етичного вчення соціал-демократів показує, що вона зосереджена головним чином на двох визначальних проблемах. Одна з них полягає у з'ясуванні філософського і наукового значення етики в обґрунтуванні соціалізму як моральної ідеї, що здійснюється з альтернативних марксистських позицій. Інша проблематика включає в себе критичний розгляд спроб застосування соціал-демократами "головних цінностей" як засобу деідеологізації марксистсько-ленінського соціального вчення, критики наукового комунізму. Виявляються причини зближення позицій неокантіанства з гуманізмом християнського вчення з його морально-релігійними настановами, за допомогою яких замість революційної зміни соціально-економічних основ буржуазного суспільства утверджується моральне вдосконалення людей як головна передумова подолання відчуження людини в сучасному суспільстві. Врешті-решт, критичний аналіз місця і ролі етики в системі соціал-демократичної ідеології обмежений головним чином рамками виявлення ненауковості, а марксистської точки зору, характеру етичного соціалізму.

Етична проблематика розглядається тільки з точки зору принципу індетермінізму, який застосовується соціал-демократичними теоретиками в так званому "суб"єктивному методі соціології". Цим характеризується і ступінь розробленості і розуміння значущості етичної проблематики у соціал-демократизмі, зокрема в теоретичних засадах німецької соціал-демократії. Аналіз літератури з цих проблем, таким чином, показує, що, по-перше, залишилось поза увагою досліджувачів соціал-демократичної етики питання: чому і як з методологічної і соціологічної, а звідси і з історико-філософської точок зору етика - ядро демократичного соціалізму - дозволяє зрозуміти його гуманістичний характер. По-друге, винесення на перший план ідеологічного аспекту підходу до етики позбавляло можливості зрозуміти її не тільки як відносно самостійний елемент соціал-демократизму, але й як самобутній духовно-культурний феномен.

Зазначена література разом з працями інших етиків і соціологів - О.Г.Дробницького, О.І.Титаренке, А.А.Гусейнова, Л.М.Архангельського, В.І.Шинкарука, І.С.Кона, О.Ф.Шиміна, К.А.Шварцман,

В.П.Тугарінова, І.Ф.Надольного, Є.Г.Федоренка, В.Г.Іванова, Т.А.Кузьміної, Ю.О.Замошкіна, Б.Т.Григор'яна, І.В.Бичка, М.В.Поповича, А.Т.Гордієнка, Л.М.Суворова, Д.Ф.Волкогонова, О.І.Яценка, В.С.Пазенка, Л.В.Сохань, В.О.Курганського, Л.В.Коновалової, Б.Т.Єфімова, В.П.Андрущенко, О.І.Фортової, Т.Г.Аболіної, М.О.Булатова, Є.К.Бистрицького, М.Ф.Тарасенка, В.Момова, А.Тодорова, Г.Хоппе та ін. - дає необхідну основу для того, щоб зрозуміти зв'язок соціал-демократичної етики з різними напрямками етичної думки, усвідомити значення її намагань не тільки розкрити належність і цілепокладання через філософсько-світоглядні аспекти людського буття, але й надати їм наукового характеру. При цьому враховано досвід історико-філософського дослідження, що знайшов свій відбиток у працях К.-О.Апеля, В.І.Шинкарука, Ю.К.Мельвіля, О.С.Богомолова, І.В.Бичка, П.П.Гайдєнко, Ю.М.Давидова, Р.Дж.Коллінгвуда, П.В.Копніна, Т.Мейєра, І.С.Нарського, В.Гюсле, А.Швана, В.С.Горського, В.М.Ничик, Ю.В.Кушакова, Є.М.Причепія, Н.С.Юліної. Тим самим накреслені шляхи й теоретична основа для більш поглибленого та реалістичного вивчення соціал-демократичної етики, становлення її як такої етичної концепції, що актуально визначає й вирішує важливі в теоретичному й практичному відношеннях проблеми гуманізації сучасної людини та її світу.

Відаючи належне науковій і практичній значимості праць, в яких досліджується соціал-демократичне тлумачення проблем гуманізму з етичної точки зору, а надто загальнолюдських моральних цінностей, разом з тим ще не можна констатувати, що ці питання проаналізовані достатньо в їх сучасній постановці у соціал-демократичних етиків. У зв'язку з цим залишилися не з'ясованими причини звертання соціал-демократичних аксіологів до проблем взаємозв'язку належного та сущого, характер пошуків наукового рішення співвідносності моральних цінностей з об'єктивною дійсністю. Залишився не розкритим аналіз самого механізму обґрунтування моральних цінностей і багато інших положень, які мають відносно самостійне значення у соціал-демократичній етичній концепції. Такими є проблеми співвідношення морального і матеріального зацікавлення, розглянуті крізь призму стосунків "людина - суспільство"; питання зв'язку свободи волі людини як самовідповідальної і сумісповідальної особистості; розуміння моральної гідності людини як визначального моменту в реформістському тлумаченні гуманістичних орієнтирів - цінностей свободи, справедливості і солідарності. Не

знайшли ще достатнього висвітлення співвіднесеність проголошених соціал-демократами "головних цінностей соціалістичної волі" з буржуазно-лібералістичним тлумаченням цінностей свободи і рівності в індустріально-технологічному суспільстві; характер уточнення "головних цінностей" в сучасних офіційних документах німецької соціал-демократії і працях її авторів; більшою частиною не з'ясовані етичні аспекти реформістського тлумачення концепції "якості життя".

Крім того, оскільки етика є засадовим, тобто всталеним ідейно-теоретичним феноменом демократичного соціалізму, остільки існує нагальна необхідність розглянути еволюцію та головні тенденції розвитку "гуманістичної етики" преформізму, починаючи від бернштейніанського ревізіонізму і нельсоніанського "етичного реалізму" аж до дискусійних спроб конкретизації "головних цінностей" на філософській основі критичного раціоналізму, розкрити методологію і механізм формування трансформації етичних поглядів німецьких соціал-демократів у цілісну етичну концепцію. У зв'язку з цим розгляд соціал-демократичної етики як етичної концепції вимагає повороту в бік історико-філософського аналізу її становлення як самобутнього духовно-культурного явища, що є актуальним і активно впливає на життя сучасного суспільства. Спроба певною мірою реалізувати цей поворот узасадничила формулювання головної мети і підпорядкованих їй основних дослідницьких завдань у цій праці.

Мета і завдання дослідження. Головна мета дослідження полягає в тому, щоб показати, як визначене принципом індетермінізму становлення концепції німецької соціал-демократії на етапах етичного реалізму, антрополоперсоналізму, критичного раціоналізму набувало характеру еволюції до конструктивного раціоналізму, й водночас показати, як "етика відповідальності" знаходить методологічні основи для реалістичного розуміння і практичного втілення загальнолюдських гуманістичних цінностей. Головна дослідницька мета зумовила необхідність розв'язання головних завдань:

- розглянути співвідношення "наукового дуалізму" Е.Бернштейна і "етичного реалізму" Л.Нельсона як спробу методологічного і змістовного подолання асимілятивно-сциентистського характеру наукового виведення марксизмом морального належного із об'єктивно детермінованих умов суспільного буття /сущого/;

- простежити здійснення на основі методу критичного раціоналізму уточнень "головних цінностей" як досягнення зв'язку морального належного з даними суспільної дійсності;

- дослідити, як у конструктивному раціоналізмі взаємокритична перевірка конкретноутопічних імперативних гіпотез веде до трансформації "головних цінностей" в нормативний компонент сукупного знання;

- показати специфіку зміни емпіричних засад в "етиці відповідальності", які базуються на новому антропологічному тлумаченні екзистенції людини як межової ситуації між виживанням і життям.

У свою чергу потрібно було вирішити низку окремих проблем:

- вивчити причини й способи подолання "етичним реалізмом" як чистого нормативізму, так і сцієнтизму в етиці на шляху відмови від теоретико-пізнавального підходу до морального належного;

- розглянути процес редукування критичним раціоналізмом науки до науково-теоретичного знання як результат експлікативного, дискурс-консенсуального обґрунтування.

Дослідження вимагало розв'язання деяких додаткових завдань:

- розкрити, як на підставі еkleктичного по суті синтезу "етичного реалізму" і критичного раціоналізму "науковий дуалізм" Е.Бернштейна трансформувався в засадові принципи методологічних основ конструктивного раціоналізму;

- показати методологічну єдність "формалізму", "психологізму" і "матеріалізму" бернштейніанської етики як умову переходу від гіпотетично-теоретичного знання до концептуально-теоретичного;

- з'ясувати, як на основі "малої антропології" і "принципу відповідальності" переглядається антропологічне обґрунтування моральної нормативності в процесі формування "етики майбутнього".

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому системно проаналізовано й подано процес формування цілісної концептуальності соціал-демократичної етики, яка має власну актуально функціонуючу методологію, філософськи обґрунтовані, структурно розгорнуті і логічно взаємопов'язані науково-теоретичні положення з адекватним відображенням морально-ціннісних субстратів соціалістичної ідеї, втіленої в ученні демократичного соціалізму. В дисертації сформульовано низку тез, що відзначаються дослідницькою новизною і підлягають захисту:

- досліджено розгортання емпірично-критичних основ бернштейніанської етики в нельсоніанське критико-пізнавальне експлікування етичних наукових принципів із морально-психологічної емпірії суб'єкта, що оцінює дійсність. Розкрита трансформація "етичного

реалізму" в ірраціоналізм антрополоперсоналістського методу етики Годесберзької програми СДПН;

- розглянуто розуміння "головних цінностей соціалістичної во-лі" як результат герменевтичного витлумачення бачень "картини лю-дини". При цьому виявлено, що антропологічно зорієнтована співвід-несеність морального належного з персональною гідністю автономного індивіда позбавлена раціонально-пізнавального зв'язку з об'єктив-ними умовами його суспільного буття;

- виявлено функціонування "принципу переходу", що базується на критичному раціоналізмі, від нормативно-логічних моментів форму-вання ситуативного знання /"з'ясування"/ до нормативно-ціннісних його аспектів /"управління"/. Відповідно уточнення "головних цін-ностей" свободи, справедливості, солідарності як привнесення в них соціальної змістовності обмежує її науково-теоретичну і практичну значимість утилітаристським інструменталізмом. Простежується елімі-нація із морально-нормативної компоненти сукупного знання смисло-життєвого цілепокладання;

- з'ясовано, що надання безпосередньому емпіричному знанню ха-рактеристик екзистенційної самосвідомості суб'єкта дозволяє реалі-зувати принцип плюралістичної інтерсуб'єктності у пізнавальному процесі отримання сукупного децизіоністського знання. Тим самим по-казано специфіку функціонування метатеоретичних засад конструктивно-раціоналістичного методу експлікації етичного рішення як єдності нормативно-аксіологічного та аналітико-гносеологічного компонентів знання;

- розкрито виключення в процес конструювання знання масштабів і критеріїв "етики відповідальності" ековіталістичного обґрунтування абсолютної цінності життя як визначальної методологічної засади. Виявлено наукову значимість "самоінтересу", що виражає граничне ставлення людини до природи, для теоретичного розуміння і практич-ної реалізації в соціал-демократичній етиці майбутнього "головних цінностей" у статусі конкретної нормативності моральної належніс-ності. Дискурс-консенсуальна концептуальність етики Берлінської програми СДПН уможливило надання гуманістичним "основним вимогам" модулю реалістичності.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Отримані резуль-тати важливі для більш поглибленого і конструктивного розуміння гуманістичних ідей, що вкорінені в положеннях недогматичного марк-сизму, зокрема в його вченні про історію і суспільство, що знайшло

своє специфічне втілення у теоретичних розробках Берлінської Програми принципів СДПН. Але головним чином - для формування у філософському і науковому відношеннях обґрунтованих теорій реформування царин і структур суспільства на підвалинах загальнолюдських моральних цінностей. Вони служать більш адекватному, тобто такому, що відповідає гуманістичній субстанційності філософського знання, осмисленню суспільними і природничими науками морально-ціннісних аспектів їх концепцій і теорій.

Також вони сприяють формуванню методологічних основ плюралістично-консенсуального співвіднесення різних соціальних учень, у результаті чого виникає можливість їх взаємного збагачення і продукування загальнозначущих науково-теоретичних настанов, за допомогою яких досягається зорієнтована на головні моральні загальнолюдські цінності актуальна для сучасного людства практична інтеграція дедалі ширшого розмаїття тенденцій і сил суспільства з метою його гуманізації. В свою чергу, воно має сприяти осмисленню суті і значимості соціал-демократичної етичної концепції для розуміння та зміцнення філософського і теоретичного базису критичного подолання догматичних напрямків у етиці й революційно-радикалістських моральних кодексах з метою включення їх до консолідуючого діалогу.

Отримані у нашій праці висновки та узагальнення можуть бути використані:

- при викладанні нормативних курсів: з історії філософії, зокрема під час освоєння тем, присвячених неокантіанству; ревізійністському двобою з ортодоксальним марксизмом; виникненню і розвитку немарксистських філософських учень ХХ сторіччя та їх впливові на формування філософських засад реформізму; з філософії при вивченні тем, присвячених методологічним засадам суспільної науки і формування науково-теоретичного знання; людині, особистості, суспільству; філософії цінностей; організації громадського і політичного життя суспільства; культурі і цивілізації; філософсько-соціологічним аспектам глобальних проблем сучасності; з етики при вивченні тем, що присвячені методологічним засадам етики як науки; моральним обов'язкам і моральним стосункам; взаємозв'язкові моралі та інших форм суспільної свідомості; моральній культурі особистості і проблемам її гуманізації; сучасній "етиці відповідальності" як етиці майбутнього;

- при викладанні філософських спецкурсів з проблем виникнення,

становлення й розвитку ревізіонізму і реформізму; спецкурсів з аналізу взаємовпливу неомарксистських філософських учень на етичні основи соціал-демократизму; етичних спецкурсів з проблем впливу наукового знання і релігійної віри на формування морально-ціннісних орієнтацій і моральної культури "зрілої особистості";

- у виховній роботі при роз'ясненні питань про суспільно-історичну значущість етичного соціалізму і його роль у гуманізації сучасного світу, переорієнтації моральної свідомості людей на загальнолюдські моральні цінності і солідаризацію їхньої діяльності в усіх царинах життя;

- у практиці громадсько-політичних об'єднань, угруповань і партій при розробці методологічних засад і науково-теоретичних положень, спрямованих на реалізацію загальнолюдських цінностей у суспільному житті, зокрема у справі створення демократичної злагоди у стосунках людей за сучасних умов розбудови держави в Україні.

Апробація дисертаційного дослідження. Головний зміст дисертації відбито в публікаціях автора, зокрема в монографії "Етика псевдогуманізму" /Київ, 1987/, позитивні рецензії на яку опубліковані; в статтях, розділах колективних монографій, наукових збірниках і журналах. Положення дисертації обговорювались на науково-методологічних семінарах кафедри філософії, гірничо-технічного факультету, а також на науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Київського політехнічного інституту, на науково-теоретичних семінарах кафедри філософії ІПК при Київському державному університеті. Результати дослідження апробовані на всесоюзних і республіканських конференціях: "Історичні традиції духовної культури народів СРСР та сучасна ідеологічна боротьба" /Київ, 1982/; "Актуальні питання теорії та практики морального і естетичного виховання студентів вузів і середніх спеціальних учбових закладів" /Київ, 1982/; "ХХУІ з'їзд КПРС і актуальні питання теорії та практики морального та естетичного виховання молоді" /Київ, 1984/; "Актуальні проблеми морального виховання студентської молоді" /Мінськ, 1985/; "Формування культури інженерного мислення в процесі навчання" /Одеса, 1988/; "Творчість як проблема філософського пізнання" /Київ, 1989/; "Моральний зміст мистецтва та сучасний ідеологічний процес" /Київ, 1990/; "Філософія та сучасний соціалізм" /Перм, 1990/; "Творчість: теорія і практика" /Київ, 1991/; "Проблеми антропномії" /Нижній Новгород, 1991/; "Гуманізм, людина, культура" /Дрогобич, 1992/. Висновки дисертації стали підста-

вою для складання методичних рекомендацій до програми курсу етики для технічних вузів України.

Структура дисертації. Для поставлених дослідницьких цілей та завдань було потрібно розглянути специфіку соціал-демократичної етики, основи якої закладались бернштейніанським ревізіонізмом, що містив у собі критику марксистського оцієнтизму з позицій неокантіанства. Це знайшло свій розвиток у критико-пізнавальних характеристиках методології "етичного реалізму" Л.Нельсона /розділ I/. Наступний крок у логіці становлення, отже й дослідження, процесу формування етичної концепції німецької соціал-демократії полягає у розгляді заснованого на відмовленні від раціонального виведення моральних цінностей світоглядного нейтралітету соціал-демократичних етиків, що призвело їх до антропоперсоналістського тлумачення ірраціональних бачень "картини людини" як методу експлікування "головних цінностей" /розділ II/. Потім отримані узагальнення стосовно світоглядно-методологічних характеристик соціал-демократичної етики як гуманістичної вимагали пов'язаного з емпіричною дійсністю засобу обґрунтування морально-ціннісних орієнтацій соціалістичних програмних установ, тобто конкретизації "головних цінностей" на методологічних принципах критичного раціоналізму /розділ III/. Подолання продукованої на фундаменті критичного раціоналізму елімінації із інструменталістської етики смисложиттєвого цілепокладання було розглянуте й здійснене через надання принципові емпіризму екзистенційних характеристик, у результаті чого критико-пізнавальний процес отримання сукупного знання, яке поєднує в собі морально-нормативні й аналітико-номологічні компоненти, здійснюється на методологічних підставах конструктивного раціоналізму /розділ IV/. Отримання децизіоністського знання для розв'язання актуальних глобальних проблем сучасного світу з метою його гуманізації та формування гідного людини майбутнього відбувається як здійснюване на фундаменті "малої антропології" оновлення методологічних підстав етичної концепції німецької соціал-демократії, що зумовило потребу розгляду її змістовних визначень як "етики відповідальності" крізь призму абсолютної цінності життя /розділ V/. Крім п'яти розділів, дисертація містить вступ, закінчення та список використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовуються вибір теми, її актуальність, характеризується ступінь її розробленості, визначаються мета і завдання дослідження, описуються теоретичні та емпіричні джерела, розкриваються наукова новизна й теоретико-практична значущість положень, що виносяться на захист.

У першому розділі "Науковий дуалізм Е.Бернштейна та "етичний реалізм" Л.Нельсона – передумова етики демократичного соціалізму німецької соціал-демократії" розглянуті ідейні джерела соціал-демократичної етичної концепції, що вкорінені у специфіці соціальної етики бернштейніанства і практичної філософії нельсоніанства, соціалістична зорієнтованість і гуманістична змістовність яких визначаються переглядом науково-раціоналістичних характеристик вирішення суспільних проблем. При цьому показано, як кантіанські методологічні основоположення бернштейніансько-нельсоніанських настанов імпліцитно мали в собі перспективу формування етичної концепції німецької соціал-демократії як відносно самостійного етичного вчення. Це знайшло своє відображення в тому, що найбільш істотні положення, які об'єднують і Годесберзьку, і Берлінську Програми принципів СДПН, базуються на "моральних цінностях соціалістичної волі". Додержуючись бернштейніанських ідейних традицій "етичної революції" у соціалізмі, сьогоденні її послідовники відмовляються від цілісного філософсько-світоглядного обґрунтування як вихідних принципів, так і змістовних визначень соціал-демократичної етики. Оновлення соціалістичної програми, яке було здійснено в останні роки, залишило незмінним розуміння її як системи нормативно-ціннісних масштабів, оскільки, з точки зору соціал-демократів, програма не може бути заснована на теорії, якщо під теорією розуміється ідеальна система світогляду, цілей, завдань, методів. Водночас етично ґрунтований демократичний соціалізм^І набуває статусу концепції, яка вможливує вирішення науково-теоретичних та життєвих проблем з позиції реального гуманізму.

Проголошений Годесбергом принциповий погляд на соціалізм як на моральну ідею, яка може виводитися з різних напрямків віри та мислення, є наслідком бернштейніанського ревізіонізму. В етичному ас-

^І Під демократичним соціалізмом розуміється принцип формування державного громадського ладу, в якому здійснюється рівна свобода для всіх людей і в усіх царинах життя через солідарну організацію суспільства.

пекті це означало, з одного боку, відмову від асимілятивно-сцієнтичного виведення соціалістичного належного з позицій марксистського наукового індуктивізму, а з іншого - перевитлумачення суспільно-історичної практики в плані фактичного досвіду рішення повсякденних проблем, зорієнтованого на "принцип товарищкості" як моральний закон. Марксистському етичному монізму, таким чином, було протиставлено науково-етичний дуалізм, коли як дискриміновані постають також покладені в основу ревізіонізму установки неокантіанської філософії, які, абсолютизуючи "чисту моральність", відривали етичні основи "реформ-соціалізму" від суспільно-історичних реалій.

Перегляд марксистського соціального детермінізму, що започаткував формування етичної концепції німецької соціал-демократії, поперше, мав завдання не тільки протиставити йому кантіанський апріорно-моральний нормативізм, але й відшукати відповідні методологічні обґрунтування теоретичного і практичного значущого співвідношення нормативізму та детермінізму. У свою чергу, й це по-друге, пошук розгортання необхідних для здійснення етичного перевитлумачення соціалізму методологічних принципів порушив головне питання - щодо розробки такої етично ґрунтованої науковості соціалізму, яка містила б у собі можливість логічно обґрунтованого поєднання суцього і морально належного. Контроверзу між детермінізмом і нормативізмом в етиці Е.Бернштейн намагається розв'язати на шляху з'ясування емпіричних фактів пізнавальної і практичної діяльності автономних індивідів, об'єднаних, з одного боку, проблемно-ситуаційними детермінаціями різних суспільних сфер, а з іншого - спільними моральними вимогами категоричного імперативу розуму. Це означало, що була актуалізована пріоритетність моральної належності людини як творчого суб'єкта перед пізнавально-аналітичним знанням суспільної дійсності, але методологічно несуперечливого способу поєднання цих компонентів етичного рішення як соціалістичного знайдено не було. У результаті методологічний еkleктизм, який виявився у неможливості на базі критичного методу науково виявити не тільки етичні основи соціалізму, але й конкретнозмістовні характеристики ціннісних орієнтацій з урахуванням аналізу суспільно-історичної дійсності, мав вирішальне значення для еволюції етики як ядра демократичного соціалізму. Бернштейніанське питання науки містить у собі дуалізм суцього та належного, пізнання дійсності та рішення волі.

Хоча науково-етичний дуалізм не дав адекватного пояснення співвідношення емпіризму і критицизму, проте він актуалізував для ети-

ки як "гуманістичної науки" проблему тлумачення знання в межах аналітичної філософії, коли вихідним моментом індивідуалізуючого методу стає емпірія суспільно-історичної даності окремої людини. Аналізований у "конструктивному соціалізмі" Е.Бернштейна взаємозв'язок такого "реального емпіризму" і "свободи критики" являє собою єдність формалізму, психологізму та матеріалізму. Як елементи формування фундаменту конструктивно-раціоналістичного методу етики, авторами Годесберзької програми вони були сприйняті однобічно - лише з позицій раціонально /науково/ непізнаваної волі людини як суб'єкта творення суспільних відносин, що редукувалися до суспільно-моральних стосунків. У результаті бернштейніанський емпірико-критицистський підхід до науки з його запереченням наукової обґрунтованості ціннісно орієнтованих рішень суспільних проблем порушив питання про такі методологічні засади етики, які дозволили б знайти вірогідну взаємоспіввіднесеність науковості її системи, ціннісності характеристик теоретичних положень, а також реалістичності їхніх змістовних визначень.

Більш послідовне поєднання емпіризму і критицизму для створення етики як "строкої науки" було зроблене представником психологічного напрямку в неокантіанстві Л.Нельсоном /Фрісландська школа/. У застосовуваному ним методі "етичного реалізму" за першооснову побудови етичної наукової системи береться емпіричний факт моральної оцінки суб'єкта, що пізнає, з якої за допомогою "зворотної дедукції" /від наслідків до підстав/ експлікуються принципи обґрунтування імперативів соціалістичної моральної належності. Особистісна морально-психологічна емпірія суб'єкта, що оцінює, від самого початку являє собою безпосереднє "темне" пізнання, яке несе в собі можливість, що ґрунтується на самодовірі розуму, на критичній самоперевірці функціонування методологічних принципів етики.

Оскільки реалізм нельсоніанської етики базується на індивідуально-моральному досвіді, а її науковість - на логіко-раціоналістичних "чистих формах" критики розуму, то самообґрунтованому в критико-пізнавальному процесі науковому етичному положенню іманентний імператив справедливості: з персональної рівності оцінок впливає "чистий моральний інтерес", який виражає рівність індивідуальних інтересів. Відповідно як у моральному законі справедливості, так і в засадовому щодо нього моральному інтересі закладені об'єктивно-ціннісні субстрати, коли об'єктивність виступає як певна надособистісна, не просто формальна, а реалістична цінність, як загальна

/спільна/ для всіх рівних суб"єктів, тому і як щось, що їх поєднує у моральну єдність /спільність/. Тут з особливою наочністю виявляється протиріччя наукової етики Л.Нельсона, коли реалістичність її тез і настанов обґрунтовується філософською чистотою, а строгість логічних суджень шукає своєї наочності в ірраціонально-чуттєвих даних емпіричної реальності людини як морального суб"єкта. В процесі критичної самодовіри розуму втрачаються суб"єктивна змістовність морального досвіду й іманентна суб"єктивній оцінці особистісна реалістичність, оскільки відбувається раціоналізація як абстрагування "морально-психологічної емпірії" і втрата логічною системою етичної науки повноти морального статусу суб"єкта.

"Чиста" філософська етика Л.Нельсона як практичне "природне" вчення на противагу практичному вченню про ідеї, на думку нельсонианців, започаткувала, але не завершила подолання кантіанського апіоризму. Слідом за "етичним реалізмом", відкидаючи рефлексовані апіорі синтетичні оцінки, фундатори етики демократичного соціалізму зберігають радикальність тези про психофізичну реальність морального досвіду, але при цьому намагаються зробити більш чіткою межу між сферами пізнання та рішення, співвідношення суцього та належного у процесі подолання бернштейніанського науково-етичного дуалізму. Заміна Л.Нельсоном теоретико-пізнавального способу наукового обґрунтування етики критико-пізнавальним призвела до того, що звернений до емпіричних аспектів критичної філософії суб"єктивний метод став автономним від емоційно-морального ставлення людини до дійсності. Реалістичність етичного знання, що базується на морально-психологічній емпірії, порушує питання про значимість раціоналістичності як критичної, так і аналітичної філософії для науково здійснюваного усвідомлення взаємозв'язку між суцим і морально належним. У результаті їхня дивергентність свої реалістичні характеристики набуває в емоційно схоплюваних ірраціональних психофізичних даних безпосереднього пізнання.

У другому розділі "Антрополоперсоналістські основи "гуманістичної етики" Годесберзької Програми принципів СДПН" аналізується специфіка формування концепції демократичного соціалізму, що знайшло своє втілення у змісті програмних вимог німецької соціал-демократії. Відповідно розглядається метод, на якому базується процес концептуалізації самої етики - вчення про перебудову суспільства на гуманістичних засадах і на засадах моральної переорієнтації діяльності людини як вільного і відповідального творця суспільних відно-

син. Отже, розкривається природа соціалістичних у своїх визначеннях морально-ціннісних етичних настанов.

Автори Годесберга, котрі спираються на індетермінізм та ірраціоналізм як на підсумок бернштейніансько-нелсоніанської ревізії гегелівсько-марксистського сцієнтизму в етиці, при формулюванні етичних основ Програми принципів в першу чергу уточнюють "принцип товариськості", а також "імператив справедливості". Це здійснюється на шляху трансформації морально-психологічних характеристик "етичного реалізму" в екзистенційно-онтологічні визначення бачень "картини людини". В методологічному плані це вможливлється завдяки тому, що особистісна психофізична реальність ототожнюється з переживанням суб"єктом свого наявного буття. Емоційні характеристики ставлення суб"єкта до об"єктивної дійсності поряд з конфліктно-критичними засадами його персональності являють собою екзистенційно значущий акт виявлення доброї волі. Світоглядно-методологічний онтологізм являє собою буттєву усталеність моральних переживань індивідуальної людини як момент самоусвідомлення адекватності своєї суб"єктності і персональності свободі. Крізь розглядання переживань людини як даностей факту морального досвіду сягається розуміння справжньо екзистенційних засад її реального буття, що не підлягають раціональному пізнанню, оскільки надана у факті морального досвіду самодовіра розуму є екзистенційним визначенням свободи волі як первісно ірраціональне. Тому розуміння морально-ціннісних засад її існування потрібно шукати на шляхах герменевтичного витлумачення бачень "картини людини", що міститься у чуттєвому досвіді.

Позбавлений раціонально-логічного способу пізнання людини, її моральності опис самопереживань індивідом своїх уявлень про себе, а також про іншого водночас постає як засіб розуміння моральних цінностей. Звернення годесберзьких несоніанців до вкорієних у почутті уявлень про людину робить їхню етику антропологічно зорієнтованою. При розгляді даних у почутті фактів морального досвіду йдеться, таким чином, не про духовний досвід як основу раціонального пізнання, а про духовно-екзистенційне переживання людиною своєї життєвої визначеності, тобто ціннісної значущості, співвіднесеної із зовнішньою дійсністю. Послідовно проведена антропологічна критика розуму з позицій його самодовіри необхідно приводить до розуміння персональної гідності автономного індивіда як першооснови "картини людини". Оскільки пізнання цінностей не можна відшукати за допомогою логіко-розумових суджень етики як наукової системи, остіль-

ки поняття послугують лише для передачі переживань як самопізнання людиною своєї моральної цінності, під якою розуміється відповідність ціннісних суджень життєвій значущості суб'єкта, що само-переживає. Звідси постійне звіряння, як відзначають соціал-демократичні представники філософської антропології в етиці, наших розмірковувань про те, що говорить нам внутрішній голос як критерій нашого вільного співвідношення з собою й зі світом, є шляхом, що наближає до висновку: кожний є самодостатньою моральною реальністю. Підсумок — як методологічна новація, що відповідає реалістичним субстратам етики, виникає проблема "звіряння" їх з безпосереднім голосом почуттів як бачень "картини людини", що відповідають герменевтичному витлумаченню.

Автори Годесберзької програми через внутрішню, або ж антропологічну, критику раціоналізму в етиці, а саме науковості "етичного реалізму", простежують трансформацію "істини розуму" у "моральні істини", які вже розуміються не як даності практичного розуму, а як вияв індивідуального наявного буття, що несе в собі екзистенційне протиріччя психофізичної реальності. Це означає створення "олюдненого" методу в етиці, що має ту принципову специфічність, коли підставою формування етичного пізнання стають ірраціонально дані в почуттєвих баченнях людини "картини" її буття, а спосіб експлікування моральної належності як нормативного знання герменевтично здійснюється на їх фундаменті. Подібна методологічна модифікація призвела до таких засобів розуміння природи моральних цінностей, в яких не може бути раціонально-наукового рішення. Важливі в практичному відношенні проблеми мети, смислу життя, джерел і критеріїв морального належного вилучаються з галузі науки й витлумачуються на рівні ірраціональних уявлень. З етики елімінується наука як засіб теоретичного пізнання моральних засад індивідуального і суспільного буття людини, отже й соціалістично зорієнтованих моральних цінностей, оскільки неможлива обґрунтованість вищих практичних передумов моральних оцінок.

Загальні принципи пізнання моральних субстратів чуттєвих оцінок кожної окремої людини не можна раціонально ні обґрунтувати, ні вивести як із розгляду суспільства, так і з історії соціального життя, все одно як їх розуміти — матеріалістично чи ідеалістично. Моральні джерела через тлумачення самопереживання суб'єкта як адекватні його екзистенційній реальності зумовлюють можливості етики лише інтерпретувати ірраціональну визначеність переживань люди-

ною свого буття - первісну залученість до цінностей. Тлумачення бачень "картини людини", того, "як воно є" /існування/, водночас виступає як прояв моральних цінностей належного буття. Віра в життєву цінність існування автономної людини стала, врешті-решт, методологічним обумовленням головної тези Годесберзької програми, відповідно до якої "кінцеві соціалістичні істини" не можуть бути проголошеними не через нерозуміння і не через байдужість до світогляду або релігійних переконань, а з уважності до рішень віри кожної людини.

Уявлення про кожну людину як про самоціннісного самодостатнього суб'єкта, що усвідомлює актуальність свого наявного буття, в методологічному відношенні являє собою установку на таке розуміння відкритості "картини людини", коли в тлумаченнях морально-чуттєвого досвіду вона виступає як вільна автономна особистість зі своїми особливими переконаннями, світоглядом і вірою. Метод соціал-демократичної етики, яка не базується на визначенні філософськи зумовлених вихідних принципів підходу до людини як першооснови розуміння смисложиттєвих начал її буття, вимагає не мати і не давати жодних істин про неї. Звідси постає кардинальне методологічне положення: з поваги до персональної гідності кожного соціал-демократія не хоче нікому нав'язувати ні визначеної "картини людини", ні визначеного "розуміння історії", відкидаючи при цьому визначену оцінку того, що є людина у своїй сутності і що становить сенс її життя. Герменевтичне тлумачення "картини людини" вможливлює підхід до моральних цінностей як орієнтирів на "одностайні політичні рішення" за умов різних інтересів і переконань.

Маючи в собі самій вищу цінність свого буття, автономна особа передує суспільству як духовно-екзистенційна персона. Саме як персону людину відрізняє від усього сущого те, що вона має здатність самосвідомості і саморозпорядження, наділена свободою творця власних стосунків. Сенс свого наявного буття і склад моральних цінностей вона здобуває не в об'єктивно детермінованих сферах, а в наданій волі її персони свободі. Основані на фундаменті персональної гідності духовна свобода і моральна відповідальність людини стають чинниками формування суспільно-історичного процесу, в якому розгортаються і реалізуються смисложиттєві потенції людини як персони. Вони є умовою життєдіяльності особи, яка має морально-ціннісну субстанційність.

Маючи в собі вищу цінність буття, автономна особа в гідності

своєї персональності є творцем суспільних умов життя. У цьому процесі продукування себе самої особа, якій притаманне смислоспрямоване буття, здійснює "вибір себе", ставлячись до життєвих обставин, насамперед до іншої людини, і тому її вільним волевим актам іманентні моральний обов'язок і відповідальність. Свобода волі, що визначає діяльне ставлення людини, первісно негативна – нею керує екзистенційна тенденція свободи "від". Вона конфліктна не лише щодо світу причинності, але й щодо виявлення волі інших людей. Проте морально-позитивних характеристик свобода як цінність, а разом з тим і людина як особистість набувають завдяки тому, що персонально-життєве буття особи має спільнісний статус. Дихотомія персональності і соціальності трансформується у взаємопов'язаність людей як морально-духовну спільність, яка поряд з конфліктністю є істотним моментом природи людини. Взаємообов'язок людей, зумовлений їх спільнісним взаємозв'язком, підкреслює Годесберзька програма, є вихідним для "головних цінностей соціалістичної волі". Моральне самозатвердження людської індивідуальності не повинно розглядатися у старолібералістичному розумінні відсутності внутрішньої взаємопов'язаності людей; навпаки, його суть – у ціннісному взаємовідношенні їх, яке є іманентною людині-персоні соціальністю. Імплицитний моральному належному склад "головних цінностей" відбиває спільне співвідношення рівних у своїй гідності персон і стає основою смисложиттєвої діяльності людини як особистості.

Можливість реалізації через актуалізовану свободу волі життєвої самотворчості людини як прояву її персональної самоцінності у процесі формування суспільних відносин спирається на "безпосередній моральний інтерес". Містячи в собі вище цілепокладання, цей "об'єктивний" або життєвий інтерес протистоїть матеріальному або "суб'єктивному" /опосередкованому/ інтересу і як такий, що визначає співлюдність /спів-буттєвість/ формування суспільства, в zasadничу ієрархію соціалістичних моральних цінностей свободи, справедливості та солідарності. Інтерпретація свободи у співвіднесеності з постулатом рівності в Годесберзькій програмі постає як перевага соціал-демократичного розуміння цінності свободи в системі "головних цінностей". Звідси впливає важлива для розуміння специфіки "головних цінностей" теза про те, що моральна зрілість особистостей, які самовідповідально і водночас спільно-відповідально використовують свою свободу, можлива лише після засвоєння ними інших цінностей, що базуються на цінності свободи.

Міра свободи людини - у межах, що допускаються свободою іншого, рівного в своїй персональній гідності; характер її - у взаємовідповідальному доланні можливого особистого свавілля. Моральність їх свободи полягає в тому, щоб кожен розглядав свою свободу як моральне благо діяльного формування рівності шансів на свободу для всіх. Звідси фактично випливає, що цінності справедливості й солідарності, які залучаються для цього, за своїм змістом повинні бути масштабами і орієнтирами, завдяки яким егоїстичний інтерес до свободи як сваволі трансформується в моральний життєвий інтерес як основу свободи кожного. Цінність справедливості, що виводиться із рівності людей як духовних персон, здійснює свободу кожної людини так, що індивідові відкриває рівні права й рівноцінні життєві шанси в суспільстві. Зазначені рівні права й шанси на особисту свободу цінність справедливості реалізує завдяки тому, що зобов'язує кожного бути готовим у конфліктних випадках ставитись до інтересів свого партнера настільки серйозно і під час порівняння зі своїм ураховувати так, нібито він - його власний.

Справедливість як форма долання конфліктів на місце конкурентної боротьби та випробування сил становить моральну зобов'язаність спільної перевірки переконань і співвідношення інтересів, що виливається в опосередкованість їх моральним інтересом для досягнення солідарної єдності. Переосмислюючи моральні засади спільної діяльності людей, зокрема антагоністичний характер відносин між найманими працівниками та власниками, реформістські етики доходять висновку, що робітничий рух, який має за мету ствердити гуманізм у суспільстві, історично керувався солідарністю, яку слід розуміти не як партійний принцип "бойового товариства" у боротьбі за власні інтереси, а як антропологічну сукупність усіх індивідів у спільності та зі спільністю. Цінність солідарності означає універсально і водночас у особливих ситуаціях конкретно витлумачену, спрямовану на загальні дії спів-людяність. Персоналістський принцип рівності людей та їх взаємної відповідальності знаходить свій вияв у солідарності як головній цінності, через яку розкривається орієнтація всіх і кожного, незалежно від соціального статусу, на спільність дій в ім'я всезагального блага. Іманентний солідарності масштаб всезагального блага свою морально-змістовну значимість знаходить у зорієнтованості на забезпечення індивідуального самовизначення та самоздійснення окремої людини як вищої цінності.

Специфіка "головних цінностей" як загальнолюдських і незмінних у своїй моральній субстанційності знаходить свій вияв у конкретних життєвих модифікаціях у залежності від конкретних соціальних умов реалізації людиною персонально-екзистенційних передумов свого буття. Ціннісні характеристики персональної гідності людини, взяті за початковий момент розуміння їх, дозволяють подолати абстрактно-формальний статус моральних установок категоричного імперативу, що виводиться з постулату практичного розуму. Проте реалістичність "головних цінностей" досягається за рахунок ірраціонального їх тлумачення, що здійснюється у процесі герменевтичного опису бачень "картини людини". У підсумку втрачається логіко-раціоналістичний зміст, наслідком якого є відсутність вираженого науково-теоретичним способом зв'язку між моральними цінностями та об'єктивною дійсністю суспільства. Отже, ціннісна нормативність морального належного не знаходить необхідного для практичної діяльності співвідношення з каузально-аналітичними елементами знання для політичних рішень. Постає необхідність надання морально-ціннісним орієнтирам соціалістичної діяльності статусу науково обґрунтованих соціальних індикаторів єдності стандарту і якості життя.

В третьому розділі "Конкретизація "головних цінностей" на етико-філософських засадах критичного реалізму" розглянуті питання, пов'язані з необхідністю пристосування гуманістичних масштабів демократичного соціалізму до вимог політичної практики, надання теоретико-пізнавальних характеристики нормативно-аксіологічному критицизму соціал-демократичної етики з метою одержання вірогідного сукупного децизіоністського знання.

Аналізується специфічність використання методу критичного раціоналізму для уточнення "головних цінностей". Використання розробленої критичним раціоналізмом теорії пізнання покликане сприяти формуванню в соціал-демократичній етиці ціннісно зорієнтованого знання соціальної дійсності. Воно повинно отримати статус раціонального обґрунтування, щоб мати в собі не відсторонену морально-імперативну нормативність, а цілісно-змістовну сукупність аксіологічних і гносеологічних елементів наукової теорії. Складність такого переходу етичної системи на науково-раціональний рівень полягає передусім у тому, що здійснити його неможливо ні на підставі класичного раціоналізму, ні на нормативізмі цінностей аксіоматики. Для того, щоб етика виражала нові параметри науко-

вості, що дають раціональне і змістовне знання сукупного статусу, необхідне звертання до емпірико-змістовного знання, науково-теоретичні характеристики якого як раціонального пов'язані, однак, із традиційним кантіанським критицизмом. У методологічному плані актуалізувалася проблема трансформації "чистого раціоналізму" через синтез його з "чистим позитивізмом" у "реалістичний раціоналізм", якому іманентна ідея орієнтації на емпіричні дані.

Специфічна інтерпретація раціоналізму, в якому забезпечується сукупна змістовність гносеологічних і аксіологічних елементів процесу пізнання і підсумкового теоретичного знання, головним чином полягає в перевитлумаченні К.Поппером та його послідовниками співвідношення "емпіричного досвіду" і "критичного розуму". Розумність як актуально-людська реалізується не в чистих актах філософського критицизму, а в "раціональній суперечці", що спирається на факти особистого досвіду її суб'єктів. Реалістичність суб'єктивно-вихідного початку процесу пізнання визначається тим, що людина, яка критично ставиться до світу, в першу чергу виступає не просто як носій розуму, але й як емпіричний суб'єкт пізнання, який, активно творячи, в наочно-емпіричних сприйняттях, а потім і в логіко-раціоналістичних формах мислення втілює своє суб'єктивне самовизнання. Співвіднесеність емпіризму і критицизму, що по-новому інтерпретується, ставить морально-ціннісну нормативність у залежність від специфіки пізнавального процесу. На відміну від традиційного для соціал-демократичної етики розгляду нормативно-суб'єктивних проблем як первинних критичний раціоналізм тлумачить їх як вторинні, похідні від гносеологічно-змістовних визначень етики як науки. Перегляд характеристик наукового підходу до єдності гносеологічних та аксіологічних компонентів теоретичного знання, яка втілюється в критиці раціоналістичного апіоризму та есенціалізму, призводить до використання природничо-наукового методу на основі не генералізації, а індивідуалізації процесу пізнання. За вихідний методологічний принцип береться пізнання суспільних явищ в аспекті проблемно-ситуаційного детермінізму, який відкидає універсальну детермінованість соціальних процесів. Це значить, що під час тлумачення емпіричних даних відбуваються як експлікація методу формування нового сукупного знання, так і реалізація принципу критичності, що визначає специфіку наукової раціональності способу обґрунтування моральної нормативності сукупного знання.

Редукування етики як науки, що має конкретизовані ціннісно-

нормативні орієнтації, до науково-теоретичного знання в методологічному відношенні вимагає надати принципові емпіризму позитивістського тлумачення, коли емпіричні підстави сукупного знання і процесу його експлікації дістають характеристики суб"ективно значимої практичності. Емпірична методологія актуалізує раціоналістичність процесу пізнання через взаємокритичність різних суб"ективних думок про вирішення певної ситуаційної проблеми. Відповідно морально-ціннісна нормативність визначається логікою теоретико-пізнавального процесу як фалібілістичного, а її зміст ґрунтується на оцінці дійсності суб"екта, що пізнає, базуючись на утилітарних потребах. Теоретико-пізнавальні основоположення критичного раціоналізму долають дуалізм способів дослідження "об"ект-каузальності" і "суб"ект-нормативності", оскільки спираються на принцип критичного тлумачення ситуаційного сукупного знання. Звідеи опосередкований характер взаємозв'язку гносеологічного і аксіологічного моментів теорій, етична науковість яких дається в процесі трансформації безпосереднього, у досвіді набутого, суб"ективного знання в логіко-аналітичне, що є результатом інтерсуб"ективної взаємоперевірковості пізнавального процесу. На такому шляху формується нова "уречевлена когнітивність", інтерсуб"ективний статус якої має в собі єдність логіко-нормативних установлень.

Взаємопорівняння емпірично-гіпотетичних суджень про конкретну проблему як процес їх критичної взаємофальсифікованості складає водночас і пошуки уточненої /істинної/ теорії, і метод одержання нормативно-ціннісних компонентів теоретичного знання. Поєднання на плюралістичному фундаменті емпіризму і критицизму веде до того, що утилітарним характеристикам емпіричної оцінки, первинним для критико-раціоналістичної епістемології, іманентною є "емпірична логіка", а не "вільна екзистенційність" моральної оцінки. Тому обґрунтування морально-ціннісних елементів науково-теоретичного знання має логіко-опосередкований статус, що послідовно знаходить своє втілення в "принципі переходу", а їх змістовні визначення - в імпліцитному прагматичній оцінці утилітаризмі. Коли в процесі пізнання емпіричні дані дійсності є каузально-номологічними, то й критична перевірка емпіричних гіпотез, що здійснюється на метатеоретичному ґрунті, трансформується в методологічний нормативізм логіки її втілення в якості з"ясування. Такому нормативізму адекватний нормативізм моральних настанов

управління як практичного вирішення проблемних ситуацій. Логіко-методологічні характеристики норм переносяться на морально-ціннісні компоненти знання на підставі того, що індикативні висловлення з'ясування, що розглядається лінгвістично, несуть у собі імперативне навантаження.

Когнітивність визначень морально-ціннісної нормативності знання виявляється в тому, що суттєва функція децизіоністських суджень як морально-змістовних має характер імперативно-ситуаційних настанов для управління соціальними зв'язками. У підсумку принципово позитивістські характеристики емпіричної методології призвели етику критичного раціоналізму до того, що й нормативні установлення, покликані конкретизувати "головні цінності", стають похідним елементом гносеологізму. Тому їхній соціальний зміст залишається в утилітарно-прагматичних межах.

Адекватність логіко-пізнавальної нормативності, з'ясування нормативності управління як соціального вирішення ситуаційних проблем своєю методологічною основою має імпліцитну інтерсуб'єктивності пізнавального процесу екстраполяцію логічного технологізму на соціальний. Номологічно обґрунтований перехід когнітивної технології в соціотехнологію надає статусу раціональності ситуаційному науково-теоретичному знанню як сукупній єдності гносео- та аксіонормативності. Технологічна субстратність децизіоністського знання не втрачає соціального значення, оскільки його морально-ціннісні аспекти редукуються до корентної в гносеологічному відношенні інформативної нормативності. Отже, нормативізм сукупного знання, який конкретизує "головні цінності", будучи результатом застосування "принципу переходу" від з'ясування до управління, базується на детерміністично вираженій тотожності гносеологічного і соціального технологізму. Емпірична методологія критичного раціоналізму дає можливість на базі нової, фалібілістичної логіки процесу пізнання знайти раціоналістичну співвіднесеність сущого та належного /"факту і норми"/.

Сутнісна характеристика "принципу переходу" - інтерсуб'єктивність, - з одного боку, є основою нормативності критично перевірюваних альтернативних суджень суб'єктів пізнання, а з іншого - вона ж через оціночно-кількісні характеристики самої суб'єктивності обмежує мірою доцільності логіко-технологічно продуковану моральну нормативність. Оскільки дискусійно співвіднесені рішення різноманітних суб'єктів трансформуються в ситуаційне науково-тео-

ретичне знання, в якому мета і засіб вирішення проблеми детерміновані науковими самої ж ситуаційної дійсності, то нормативність такого знання має суто інструменталістський характер. На цьому шляху, який зводить аксіологічний елемент знання до рівня зовнішньої доцільності, формується можливість релевантного пізнання за допомогою знаходження ситуаційно-значущих соціальних рішень. Оскільки вони самі є субстратом ситуаційних детермінацій, остільки вони втілюють в собі зовнішню доцільність рішення ситуаційної проблеми, коли мета і засоби співвіднесені з причинно-наслідковим рядом аналізу.

Трансформація інтерсуб'єктивності в інтертеоретичність, яка визначається методологією фалібілізму, не лише зводить нормативність "принципу переходу" до інструменталістських характеристик чистого логізму, але й елімінує з морально-ціннісної змістовності соціальної інженерії смисложиттєве цілепокладання.

Проте надання критичним раціоналізмом соціал-демократичній етиці статусу науково-теоретичного знання в практичному відношенні має в собі можливість критики ціннісних рішень, у процесі якої може бути зазначено, які пізнані закони функціонування різноманітних суспільних сфер у певних ситуаціях сприяють реалізації рішень або перешкоджають поєднанню їх з моральними принципами. Звідси виникає необхідність пошуку зв'язків емпіричного методу з настановами "гуманістичної етики" Годесберзької програми, коли позначені критико-пізнавальні уявлення про плюралістичний статус науковості та опосередкований характер взаємозв'язку морального належного та сущого в конкретиці розгляду суспільних явищ і вирішення їх за масштабами "головних цінностей".

У четвертому розділі "Конструктивно-раціоналістичний метод етики як плюралістичної науки" проаналізовано здійснений на емпірично-критичних засадах синтез критичного раціоналізму та "етичного реалізму", який трансформувався в антропоперсоналістичне тлумачення "головних цінностей", розкрито спосіб надання морально-ціннісним компонентам науково-теоретичного сукупного знання смисложиттєвих характеристик, включення до програмних вимог демократичного соціалізму етичних рішень.

Розглядається оновлення інтерсуб'єктивності метатеоретичного принципу отримання вірогідного децизіоністського знання в плюралістично здійснюваному пізнавальному процесі. Наукове обґрунтування "головних цінностей" постає як теоретико-пізнавальний про-

цес експлікації морально-ціннісної нормативності знань із емпірії суб"єкта, що оцінює дійсність у процесі пізнання. Вихідним моментом конструктивно-раціоналістичного методу соціал-демократичної етики як науки стає, таким чином, морально-екзистенційне самоусвідомлення людиною себе в певній проблемній ситуації, що знаходить своє визначення в конкретному науково-теоретичному знанні. Науковість як адекватність проблемного рішення залежить від моральних настанов учасників ситуаційного рішення, вірогідності їх аналітико-пізнавальних зусиль, але визначається, врешті-решт, консенсуально-компромісним результатом взаємокритичного обміну думками.

Пізнавально-змістовні субстрати етики, які укорінюються в принципі плюралізму, втілюються в ціннісно-зорієнтоване науково-теоретичне знання. Специфіка раціоналізму, іманентного моделі методу отримання знання, яке сукупно поєднує в собі гносеологічні та аксіологічні компоненти, полягає в тому, що знаходження принципу виявлення цілісності наукового методу не виводиться із розгляду природи предмета дослідження, а впливає з методологічних вимог взаємоперевірки всіх наукових суджень. Здійснювана реконструкція різноманітних точок зору є суттєвим моментом конвергентного процесу конструювання конкретного знання про реалізацію смисложиттєвої субстанційності "головних цінностей". Конкурентні погляди в своїх пізнавальних визначеннях та притаманних їм зорієнтованих вимогах удосконалюються через альтернативність відносин, набуваючи відповідних принципів плюралізму наукової значимості та теоретичної масштабності. Закладена в критико-плюралістичних характеристиках конструювання конкретної теорії науковість етики являє собою сукупну єдність аксіологічно-нормативного та гносеологічно-аналітичного компонентів децизіоністського знання, яке забезпечує реалістичність рішень.

Наповнення наукового знання реальним змістом через інтер-суб"єктивний взаємозв'язок аналізу суспільних детермінацій з "головними цінностями" як нормативним компонентом можна зрозуміти на підставі трансформації перегляду принципу плюралізму на нових теоретико-пізнавальних засадах. Детерміністично визначені суспільні зв'язки буття суб"єкта, які підлягають гносеологічному способу наукового пізнання, необхідно співвіднести з морально-нормативною аксіологічністю цілепокладеної орієнтації суб"єкта. Проблема поєднання цих двох компонентів у децизіоністську сукуп-

ність знання вирішується шляхом трансформації інтерсуб"єктивних основ реалізації метатеоретичних характеристик конструювання процесу пізнання в інтерсуб"єктивні. Цим долаються інтертеоретична обмеженість номологізму критичного раціоналізму і водночас утилітаристська спрямованість нормативного "принципу переходу". Розгляд особливостей інтерсуб"єктивних основ етичної епістемології надає можливості побачити, як завдяки метатеоретичному способу пояснюються наукові характеристики обґрунтування конкретизації морально-ціннісних орієнтирів та критеріїв.

Це здійснюється на підставі укорінення в конструктивний процес пізнання іманентних інтерсуб"єктивним відношенням характеристик суспільних відносин як співбуттєвих, дійсно людських, тобто ціннісно зорієнтованих. У цьому процесі метатеоретичного розгортання принципу плюралізму інтертеоретичність втрачає позитивістську сутність метаетики й набуває інтерсуб"єктивно вираженої суспільно-ціннісної змістовності. Інтерсуб"єктивність як фундамент інтертеоретичності процесу пізнання не дозволяє йому спрямовуватись до епістемологічної логістики, але надає можливості, використовуючи її критико-пізнавальні елементи, досягти логіко-поняттєвими засобами реально-змістовних етичних знань. Отже, метатеоретичність є необхідною опосередкованою ланкою, що конвергує в єдиному процесі конструювання наукової теорії не лише різносуб"єктивні точки зору, але й, що особливо важливо, її гносеологічні та аксіологічні компоненти на ґрунті інтерсуб"єктивності, що має єдність суб"єктивно-об"єктивних відносин буття людини як суспільного.

Суттєва для науковості процесу конструювання сукупного знання консенсуальність опосередковує всі рівні його становлення - емпіричний, гіпотетичний, концептуальний. Особистий "дійсний інтерес пізнання" суб"єкта, що визначає на емпіричному рівні моральні максими, актуально містить у собі первісний елемент аналітичного знання, а тому постає як сукупна основа персональної самосвідомості, що транссуб"єктивно виходить у відносини з відмітними від своєї іншими точками зору на вирішення певної соціальної проблеми. Початкова нормативність такого інтересу, що вклучена до конкретного науково-теоретичного знання, дозволяє співвіднести в ньому на ірраціональному рівні ціннісний масштаб вищого цілепокладання /"головні цінності"/ з номологічно вираженими сегмент-детермінаціями царин або явищ суспільного життя, що пізнаються. Гіпотетичні знання, які формуються на такому шляху, набувають

статусу гіпотетико-утопічних, що вони, як "конкретні утопі!", виходять у взаємкритичні відношення. Результатом дискурс-консенсуальної їх перевірки в логіко-раціоналістичному процесі пізнання є формування сукупного аксіогносеологічного знання.

Вищого рівня реалістичності таке науково-теоретичне знання набуває на шляху попереднього обґрунтування програмної концепції, що здійснюється з певної філософсько-світоглядної позиції. Звідси включена до пошуку реалістичного суспільно-ситуаційного рішення діалогічність різних думок – від емпіричного до філософсько-концептуального рівнів – дозволяє соціал-демократичній етиці на базі принципу плюралізму долати світоглядно-методологічний догматизм і релятивізм, здобуваючи вірогідне науково-теоретичне знання за допомогою конструктивно-раціоналістичного методу його обґрунтування.

У д'ятому розділі "Новий антропологізм "етики відповідальності" Берлінської Програми принципів СДПН" розкриваються назрілі потреби перегляду етичної концепції німецької соціал-демократії відповідно до об'єктивних умов громадського життя 70-80-х років, що характеризуються в документах СДПН терміном "світ викликів та загроз". Актуалізувалися такі проблеми гуманізації людського світу, коли першочерговим завданням стала необхідність оновлення Годесберзької програми на засадах "малої антропології", що має внести суттєві корективи в метод конструктивного раціоналізму.

Автори Берлінської програми принципів виходять з того, що "динаміка індустріальної цивілізації, зберігаючи стару несправедливість у міжлюдських стосунках, створює нові екологічні загрози свободі, здоров'ю, життю". Перед етикою постало головне питання науково обґрунтованого з'ясування і застосування контролю як над силами творення, так і над силами деструкції. Це знаходить свій прояв у масовій "втечі із суспільства", що породжує нові залежності, людську пасивність, девальвацію особистості як відповідального суб'єкта суспільно-історичної творчості. Як ніколи збільшилися страх і відчуття знесиленості перед техніко-економічним прогресом, який загрожує самознищенням своїм творцям. Виникла потреба переосмислення поглядів на науково-технічний прогрес як розумно контрольований засіб досягнення необхідних матеріальних передумов реалізації морально-ціннісних орієнтирів і масштабів людського життя. Вважаючи за неможливе без критики "інструменталістського розуму" говорити про співвідношення техніки та свободи,

соціал-демократичні теоретики доходять висновку, що етична думка виказала свою неспроможність оцінити й зрозуміти наслідки, а з тим і принципово нові можливості процесу створення "мегамашинерії". Якщо в етиці "якості життя" йшлося про небезпеку насильства над екзистенцією окремої людини з боку породженого техніко-економічним зростанням "стандарту життя", про загрозу певним соціальним групам і територіальним регіонам, то сьогодні постало питання про існування людини, культури, цивілізації взагалі. Діалектика сьогодення й майбутнього людства полягає в тому, що зосередження людиною в своїх руках небаченої влади імпліцитно містить у собі якісно нові змістовні визначення моральної відповідальності.

За таких умов на перший план виступає не просто виклик людині, але через граничну небезпеку виявляється як безпосередня даність загроза самим підвалинам людського буття. Відповідальність за майбутнє, отже - питання про гуманістичність прогресу, стає пов'язаною із перспективою формування гідного людини буття, у чому чільне місце посідає розгляд прогресу в аспекті екологічних проблем, які визначають взаємозв'язки людей. Йдеться вже не про морально-духовні аспекти життя "суспільства споживання" як негуманного, тобто приватні, а про субстанційні проблеми людства, що несе відповідальність за науково-технічну діяльність з точки зору конкретної небезпеки для людського майбутнього. Відповідно в Берлінській програмі визначаються цілі та перспективи діяльності партії - зміцнити мир та захистити природу, зберегти все, що становить цінність, усунути будь-яку небезпеку, яка може загрожувати життю на Землі. Належне екологічне мислення актуалізується з необхідності розробки нової "етики відповідальності", яка сприяла б найбільш реалістичному прогнозуванню гуманістичних цілей та визначенню засобів їх досягнення, спираючись на "головні цінності соціалістичної волі". Підлягають перегляду наукові характеристики етичного знання, коли б урозуміння відповідальності набуло інших акцентів: вихідним принципом моральної свідомості стає відповідальність за можливість і неприпустимість руйнування життєвих засад буття людини. Науково-теоретичне передбачення загроз та їх усунення ґрунтується на новому типі сукупного знання, коли в етичному рішенні реалізація "головних цінностей" з аналітичною точністю урахувала б життєві небезпеки.

Отже, проблема "вижити - жити" актуалізується як субстанційна

характеристика осмислення "екологічної розумності". Оскільки неможливо вижити без розумного самообмеження, науковість "етики відповідальності" має окреслити межі дійового самообмеження людини як суб'єкта дійсної "життєвої визначеності". Це дозволяє не тільки долати перешкоди, але й вирішувати смисложиттєві завдання. Науковість етики відповідальності не обмежує, а ціннісно перспективує людські прагнення як гуманістичні. Постає необхідність перегляду методологічних засад з огляду на екологічний імператив глобалістики.

Екологічна розумність "нової етики відповідальності" уможливується через переосмислення філософсько-антропологічних субстратів конструктивно-раціоналістичного методу. Здійснюється кореляція статусу науковості етики з точки зору взаємозв'язку натурально-природничого начала буття з вищими його цінностями, коли усвідомлення життєвих загроз стає базовим для трансформації екологічних детермінацій у відповідну аксіоматичну цінність. Епістемологічні установлення експлікуються з наочних уявлень про небезпеку, коли бачення негативного, тобто антижиттєвого, в методологічному плані перетворюється на вихідне для позитивного вирішення науково-теоретичних проблем як смисложиттєвих. Процес досягнення реалістичного відповідально-значущого знання /"угро-відповідальності"/ як сукупного здійснюється у такий спосіб: "мала антропология", ревізуючи "картину людини", витлумачує її через єдність персони, природи, суспільства, тобто світу внутрішнього, світу навколишнього, світу суспільного. Інтеграція розгорнутого багатовимірного буття людини редукується до ековіталістичних основ з наголосом на екзистенційно-граничній ситуації: "вижити - жити". Відповідно константою сукупно-цілісного наявного буття людини стає ековіталістична ціннісна її субстанційність. А тому в методологічному та в змістовному плані процес формування відповідально-значущого науково-теоретичного знання фундується на абсолютній цінності життя.

Ековіталістична цінність, під якою розуміється тепер не просто реалізація моральної спільності духовних персон у соціальних відносинах, а з'єднання їх на базі природних умов суспільного буття, забезпечує дійсну повноту людської моральної гідності та її кореляту - "головних цінностей". "Вкинута" у небезпеку, а не у свободу, сучасна людина свою гідність здобуває в свободі від небезпеки, що мовою Берлінської програми СДПН означає примат тлу-

мачення людини як "частки природи" над "істотою суспільною". Моральне цілепокладання опосередковується ставленням до природи, а тому морально-ціннісна нормативність відповідально-значущого знання у своїх змістовних визначеннях являє собою трансформацію еко-деструктивних сил у гуманістично творчі. Покладена в основу етичного процесу пізнання абсолютна цінність як екологічне забезпечення життя не просто означає збереження його природних основ, а являє собою вже суспільно-історичне актуалізоване ставлення до природи як до цінності. З точки зору оновлення етики як науки реальні характеристики моральних цінностей буття в позитивному плані визначаються орієнтацією на вільне самоздійснення людини. Критерієм морального самоствердження особистості є її здатність зрозуміти й практично упередити можливість катастрофи, оскільки кожний одиничний моральний факт безпосередньо в zasadничує "планетарно-світова відповідальність". Отже, проблема усунення загрози в методологічному аспекті є не визначальним, а опосередковуючим моментом конструювання нормативно-ціннісних орієнтацій.

Редукування методологічних основоположень "етики відповідальності" до ековіталістичних начал вносить зміни в механізм інтегрування плюралістичних характеристик пізнавального процесу. Розгляд наявного буття крізь призму "життєвої небезпеки", що детермінує характер інтеграції в ньому особистісного, суспільного і природного, змінює, в першу чергу, підхід до принципу інтерсуб'єктності в етичній епістемології. Спів-людяність, визначена співжиттєвістю, знаходить своє морально-ціннісне виявлення у науково-теоретичному знанні "етики відповідальності" на шляху витлумачення життєво-пізнавального інтересу як гранично "власного інтересу" /самоінтересу/. Обґрунтування науково-теоретичного ситуаційного знання на підставі самоінтересу /з його двоєдиною характеристикою: "вижити - жити"/ веде до набування статичного і динамічного аспектів моральною нормативністю сукупного знання. Перший пов'язаний з відповідальністю за недопущення або попередження завдання втрат абсолютної цінності життя. Другий, пояснюючи смисложиттєве перспектування людської діяльності, спричиняється із дискурс-консенсуса, оскільки його основою стає аксіоматичне виведення морально-нормативних характеристик сукупного знання опосередкованих "головних цінностей". Вони виступають як первісний момент позитивного рішення, а питання про безпеку, хоча й має статус вихідного /переживання страху/, є, однак, вторинним. Звід-

си впливає специфіка ековіталістичного науково-теоретичного пізнання як концептуального з точки зору філософсько-етичного наповнення його діалогічності в процесі актуалізації відповідальності та перспектування, зорієнтованого за масштабами свободи, справедливості, солідарності, майбутнього. Закріплені в Берлінській Програмі принципів гуманістичні орієнтири соціал-демократичної етики тлумачаться відповідно як змістовні визначення "екотехносоціалізму".

У закінченні підбиваються підсумки дослідження, окреслюються можливості розробки основної проблеми - з'ясування та реалізації загальнолюдських моральних цінностей. Визначається головне - положення й висновки дослідження є актуальним матеріалом як ґрунтом для теоретичної і практичної діяльності громадсько-політичних сил і партій, зокрема в Україні, з метою гуманізації процесу розбудови її державності.

Основний зміст дисертаційного дослідження викладений в таких публікаціях:

1. Гур В.І. Етика псевдогуманізму.- Київ: Політвидав України, 1987.- 197 с. /рос. мов./

2. Гур В.І. Антропоетична зорієнтованість програми гуманізації "світу небезпек і загроз" /на матеріалах німецької соціал-демократії// // Соціальна перспектива /філософсько-методологічний аналіз сучасних зарубіжних концепцій/.- Київ: Наукова думка, 1992.- С.155-172. /рос. мов./

3. Гур В.І. Проти дискримінації ленінського вчення про роль науки і техніки у сучасному суспільстві // В.І.Ленін і проблеми науково-технічної революції.- Київ: Вища школа, 1969.- С.221-237.

4. Гур В.І. Криза моралі і етичних теорій буржуазного суспільства // Бесіди про комуністичну мораль.- Київ: Молодь, 1973.- С.208-244.

5. Гур В.І. Новий Годесберг: етико-методологічні проблеми програмної творчості // Творчість і філософія.- Київ.: Вид. КПІ, 1990.- С.221-230. /рос. мов./

6. Гур В.І. Формування екологічної культури студентів у процесі вивчення суспільних наук // Формування особистості майбутнього інженера у процесі викладання суспільних наук.- Київ: Вища школа, 1990.- С.36-45.

7. Гур В.І. "Демократичний соціалізм" та його творці.- Київ: Знання, 1970.- 47 с.

8. Гур В.І., Рубанець О.М., Щириця Т.В. Мораль і екологія.- Київ: Вид. КПІ, 1989.- 2І с. /рос. мов./

9. Гур В.І. Соціальна сутність християнської етики у "демократичному соціалізмі" СДПН // Питання атеїзму.- Київ, 1965.- Вип.І.- С.ІІІ-ІІ5.

10. Гур В.І. Мілітаризм і християнська етика // Людина і світ.- 1965.- № 8.- С.55-57.

11. Гур В.І. Деякі аспекти проблеми свободи у сучасних ідеологів СДПН // Етика і естетика.- Київ, 1966.- Вип.2.- С.28-33.

12. Гур В.І. Про спроби відродження бернштейніанства в трактуванні проблеми гуманізму // Проблеми філософії.- Київ, 1966.- Вип.3.- С.144-151.

13. Гур В.І. Питання гуманізації "індустріального суспільства" в "демократичному соціалізмі" // Науково-технічна революція і її соціальні наслідки.- Київ, 1968.- С.52-56.

14. Гур В.І. Ірраціональна сутність "етичного реалізму" Леонарда Нельсона // Проблеми філософії.- Київ, 1970.- Вип.І8.- С.87-98.

15. Гур В.І. Етичні аспекти реформістської концепції "якості життя" і НТР // Етика і естетика.- Київ, 1984.- С.40-45.

16. Гур В.І., Щириця Т.В. Оновлення ціннісних орієнтацій сучасної буржуазно-реформістської етики // Етика і естетика.- Київ, 1989.- Вип.40.- С.45-49.

Підп. до друку. 16.03.93.

Формат 60 x 84/16 Папір офс

Друк. офс. Умовн. друк. арк. 2

Обл.-вид. арк. 1,5 тир.100

Зам.з-3370.

470687

Ab 26.961

Ab 26.961